Modern Türklük
Araştırmaları Dergisi
Cilt 6, Sayı 3 (Eylül 2009), ss. 57-81
DOI: 10.1501/MTAD.6.2009.3.33
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları

Hakan Uzun

Ahi Evran Üniversitesi (Kırşehir)

ÖZET

Vagon-Li ve Razgrad Olayları 1933 yılında birer gençlik eylemi olarak gerçekleşmiş ve uzun süre gündemi meşgul etmişlerdir. Her iki olay da Türkiye'nin 1930'lu yıllarda iç ve dış siyasetinde yürütmeye çalıştığı politikaların birer yansıması olarak gelişmiştir. Gençliğin bu olaylarda aktif bir rol oynamasının asıl nedeni, rejimin yıllardır onlara yüklediği misyondur. Gençliğin tepkisi, kendilerinden beklenen Cumhuriyeti koruma görevini yerine getirme arzusunun bir sonucudur. Bu olaylar basın tarafından oldukça yoğun bir ilgiyle karşılanmış, günlerce yaşananları manşetlerine taşımışlardır. Gençlerin gösterdiği tepkiler bir takım sonuçlara da yol açmış; gençler, Vagon-Li Olayı sonrasında Türk diline sahip çıkılması konusunda bir takım kampanyalar düzenlemiş, Razgrad Olayı'na karşı gösterdikleri tepki ile de Türkiye dışında yaşayan Türklere sahip çıkılması gerektiği konusunda bir takım mesajlar vermişlerdir. Her iki gösteri de izinsiz olarak düzenlenmiş olmasına karşın, hükümet, dış politika ilişkileri üzerinde olumsuz etki yaratacağı endişesi ile Razgrad Olayları sonrası gösterilen tepkilere karşı daha sert tedbirler almıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Vagon-Li Olayı, Razgrad Olayı, Cumhuriyet Gençliği, Milli Türk Talebe Birliği, Türk-Bulgar İlişkileri

ABSTRACT

Vagon-Lit and Razgrad Events took place in 1933 as a youth movement and were high on the agenda for a long time. Both events developed as a reflection of domestic and foreign policies which Turkey tried to pursue during 1930s. The main reason for the active role played by the youth in the events was the role which the regime had assigned to the youth for years. The reaction of the youth was just the result of their desire to fulfil the expected duty to protect the Republic. These events

were regarded with great interest by national press and hit the headlines for days long. The responses given by youngsters caused some consequences: they organized several campaigns in order to lay claim to Turkish language after Vagon-Lit event, gave a number of messages to protect the Turks living out of Turkey, in Bulgaria with the response given against Razgard event. In spite of the fact that both of the actions were organized without any permission, government took strict measures to the responses made against Razgrad event with the fear of causing negative affects in foreign policy that was pursued at that time.

KEY WORDS

Vagon-Lit Event, Razgrad Event, Youth, *National Union of Turkish Students* (Millî Türk Talebe Birliği), Turkish-Bulgarian relations.

1. Giriş

Türkiye, 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla birlikte somutlaşan ve büyük bir hızla devam eden değişim hamleleriyle kısa zamanda siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan çehre değiştirmiştir. Ancak eski sistemden tamamen kopuşu simgeleyen bu değişikliklerin benimsenmesi ile ilgili olarak, toplumun bazı kesimlerinde bir sıkıntı olduğunu ve huzursuzluk yaşandığını söylemek de mümkündür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, Şeyh Sait İsyanı, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişimi, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra yaşanan Menemen Olayı gibi gelişmeler toplumda bir rahatsızlık olduğunu gösteren en belirgin kanıtlar olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu olaylar, iktidar tarafından da böyle yorumlanmış, Cumhuriyet rejiminin tehlikede olduğu endişesini artırmış ve 1930'dan itibaren bir takım önlemler alınması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle, 1930'lu yıllar, diğer taşıdığı özellikler bir yana, Türkiye'de siyaseten önemli bir ölçüde suların durulduğu ve inkılâpların benimsenmesi konusunda özellikle de kültür alanında bir takım atılımların yapılmaya çalışıldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu alanda birçok şey yapılmış olmakla birlikte incelenmeye çalışılan konular açısından düşünüldüğünde belirtilmesi gereken en önemli girişim, Türk dili ile ilgili olarak yapılan çalışmalardır. Türkçenin ulusal bir kimlik oluşturmada hayatî bir öneme sahip olduğundan hareketle, 1931 yılından itibaren dil alanında bir takım düzenlemelerde bulunulmuş; Türkçenin sadeleştirilmesi, gelişmesinin sağlanarak bir bilim dili hâline getirilmesi, zengin ve köklü bir dil olduğunun ispatlanmasına yönelik çalışmalarla Türkçe sayesinde ulus inşasında önemli bir harç oluşturulmak istenmiştir. 23 Ocak 1932'den itibaren ezan ve Kur'an Türkçe olarak okunmaya başlanmış, 12 Temmuz 1932'de Türkçenin özleşmesi ve gelişmesini sağlamak amacıyla Türk Dilini Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve 26 Eylül–6 Ekim tarihleri arasında da Birinci Türk Dil Kurultayı yapılmıştır (*Cumhuriyet Ansiklopedisi* 2003: 186, 190, 193). Dil konusunda kamuoyunu bilinçlendirmek ve dille ilgili olarak yapılan tüm bu faaliyetlerin sahiplenmesini sağlamak için ise özellikle basın yoluyla yoğun bir

propaganda çalışması yürütülmüş, gazeteler her gün verdikleri haber ve düzenledikleri kampanyalarla bu konuda öncü bir rol oynamışlardır. Bu konuda, Türk Ocakları'nın yerine kurulan ve inkılâpların benimsetilmesinde önemli bir rol üstlenmiş olan Halkevleri de etkin olmuş, her yıl Eylül ayının son haftası kutlanan ve "Dil Bayramı" ya da "Dil Haftası" olarak anılan günlerde, ünlü dilcileri ve edebiyatçıları anma törenleri yapmış, dil, tarih ve benzeri konularla ilgili olarak konferanslar ve sergiler düzenlemiştir (Şimşek 2002: 164–165).

1933 yılının iç siyaset açısından belirtilmesi gereken bir diğer özelliği de milliyetçi gençlik hareketlerinin yoğunluk kazandığı ve Millî Türk Talebe Birliği'nin (MTTB)[1] bu gençlik hareketlerinin önderliğini yaptığı bir yıl olmasıdır (Goloğlu 2009: 102). Gerçekte MTTB, hükûmet tarafından belirlenen "Vatandaş Türkçe Konuş", "Yerli Malı Kullanalım" gibi kampanyaların ve Türk diline sahip çıkılması konusundaki politikaların destekçisi olmuş, aktif bir rol üstlenmiştir (Duman-Yorgancılar 2008: 58–59). Hatta birliğin öz Türkçe yolunda gösterdiği başarılı çalışmalar Atatürk tarafından da övgüye değer görülmüştür[2] (*Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* 1991: 615). Vagon-Li ve Razgrad Olayları da Cumhuriyet devrinin "gençlik eylem"lerinin tecrübelerini temsil etmesi bakımından örnek teşkil edecek boyuttadır. Bu gençlik, Cumhuriyet ilkelerinin yerleştirilmesi ve benimsetilmesinde değer atfedilerek "yeni" toplumsal hayatiyet için rol biçilen bir gençliktir.

Siyaset sahnesine kimlikli bir grup olarak 19. yüzyılda çıkmış olan gençlik olgusu, esasta ulus-devlet modelinin oluşumunda önemli bir rol üstlenmiştir. Gençlik olgusuna, Faşizm, Nazizim ve Komünizm gibi modern totaliter ideolojiler de değer atfederek, bu ideolojilerin aktarıcı toplumsal gücü ve simgesi hâline getirilmiş, belirgin bir rol biçilmiş, adeta rejimle özdeşleştirilmiştir. Gençler, devleti, rejimi, yeniliği, ilerlemeyi, geleceği, gücü temsil eden bir özne olarak düşünülmüş ve onlara devleti, rejimi koruma ve kollama görevi verilmiş, siyaset sahnesindeki yerlerini almışlardır (Lüküslü 2009: 19–22).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması aşamasında Kemalizmi benimsemiş genç

---

[1] Osmanlı Devleti'nin son döneminde, 1916'da kurulan ve Cumhuriyet devrinin de ilk öğrenci derneği olan Millî Türk Talebe Birliği, kapatıldığı 1980 yılına kadar faaliyetleri birkaç kez durdurulmuş olsa da Türk tarihinin önemli gençlik örgütlerinden biri olmuştur. Erken dönem Türk milliyetçiliğinin de ilk gençlik örgütlerinden biri olan MTTB, 1960'ların ortalarına kadar ağırlıklı olarak dönem hükûmetlerinin politikaları paralelinde milliyetçi çizgisini korumuş ve kısa bir süre Türkçü-İslâmcı anlayışı savunmuşsa da, 1960'ların sonlarında daha belirgin bir biçimde İslâmcı-ümmetçi bir anlayışa yönelmiştir. Duman-Yorgancılar (2008).

[2] Atatürk'ün MTTB'yi başarılı çalışmalarından dolayı çektiği telgraftaki ifadeleri takdir edicidir: "İstanbul'da Milli Türk Talebe Birliği'ne milli ülküye ulaştıran öz dil yolunda durmadan şaşmaz büyük adımlarla yürümeğe verdiğiniz değerden dolayı sizi överim. Yürekten sevgiler çocuklarım. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal 28 Mart 1933."

nesiller yetiştirmenin önemine inanılmış, okulların müfredat programları hazırlanılırken buna özen gösterilmiş ve gençlik Cumhuriyet'in simgesi olarak görülmüştür. Gençliğe yönelik olarak birçok politikanın üretildiği Türkiye'de, gençliğe en büyük değer ve rolü doğrudan Atatürk'ün kendisi vermiştir. 1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin kongresinde okuduğu tarihî öneme sahip olan *Nutuk* adlı eserini "Gençliğe Hitabe" ile bitirmiş ve gençliğe Cumhuriyeti; devleti koruma görevini vermiştir. Böylelikle Cumhuriyet (ve demokrasi), millî devlet ile özdeşleşmelerini de sağlamak istemiş, politik eksenlerini belirlemeye çalışmıştır. Gerçekten de 1923–1950 yılları arasındaki öğrenci hareketleri incelendiğinde, gençlerin bu rolü benimsediklerini görmek mümkündür (Lüküslü 2009: 15, 28–30).[3] Gençler ülkenin tek üniversitesinin bulunduğu İstanbul'da örgütlenmişler ve Türk Ocakları, Halkevleri ve MTTB gibi yerlerde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. (Duman-Yorgancılar 2008: 44) Ancak her ne kadar gençliğe yüklenen misyon siyasal bir misyon olsa da, tek parti yönetimi, gençliğin siyasal katılımının sadece tek parti çerçevesi içinde sınırlı kalmasına çaba göstermiştir (Lüküslü 2009: 40; Duman-Yorgancılar 2008: 45). Dolayısıyla bu çalışmada incelenen iki gençlik eylemi, Cumhuriyet rejiminin siyasal elitleri tarafından gençliğe yüklenen bir misyon olduğu gerçeğinden hareketle, bu çerçeveden de irdelenmeye çalışılmıştır.

1930'lu yıllar, Türkiye'nin dış siyasetinde ülke çıkarlarını ön planda tutarak oldukça yoğun ve yorucu bir süreci yürütmek durumunda kaldığı bir dönem olmuştur. 1923–1932 yılları arasında yürütülen Türk dış siyasetinin temel özelliklerini, Lozan Barış Antlaşması'nda ortaya konan ilkelerin uygulanmaya çalışılması, büyük devletlerle ilişkilerin normalleştirilmesi ve komşularla ilişkilerin geliştirilmesi oluşturmuş, bu dönemde uluslar arası genel gelişmeler yakından takip edilerek içeride ve dışarıda istikrarın sağlanması için çaba harcanmıştır. 1932–1938 yılları arasında yürütülen Türk dış siyaseti ise önceki dönemden daha farklı bir seyir izlemiş, daha çok dünyadaki siyasî gelişmelere göre biçimlenmiştir. Çünkü dünyadaki devletler, I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan antlaşmalarla oluşturulmuş olan mevcut düzenin değiştirilmesini isteyen revizyonist devletler ile mevcut durumun korumasından yana olan anti-revizyonist devletler olmak üzere başlıca iki bloka ayrılmış ve hızla yeni bir savaşa doğru sürüklenmeye başlamışlardır. Türkiye de dış politikasını bu gelişmelere göre düzenlemek durumunda kalarak, bölgesel güvenliği sağlamak ve dünya barışına katkıda bulunmak, ikili ve çok uluslu oluşumlara katılmak, uluslar arası örgütlere üye olmak ve dünyanın siyasî konjonktüründen ülke lehine daha fazla yararlanmak gibi sorunlarla uğraşmış ve ilk döneme oranla daha aktif bir politika izlemiştir. Türkiye'nin bölgesel faaliyetlerinin en yoğun olduğu alan,

[3] Bu dönemdeki öğrenci hareketleri hakkında ayrıca bkz. Çavdar (1983); Duman (1999); Duman (1997); Şahin (1992).

özellikle Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak politika geliştirmek durumunda kalındığı Balkanlar olmuştur. Türkiye, bu bölgede barış taraftarı olduğunu 15 Aralık 1925'te Arnavutluk, 18 Ekim 1925'te Bulgaristan, 25 Ekim 1925'te de Yugoslavya ile yaptığı dostluk antlaşmaları ile sergilemiş, 1930 sonrasında Yunanistan'la arasındaki nüfus mübadelesi sorununu da çözerek bu politikasındaki samimiyetini daha da somutlaştırmıştır. 14 Eylül 1933 tarihinde Yunanistan'la Dostluk ve Sınır Güvenliği Antlaşması'nın da imzalanmasıyla, Balkanlar'daki olumlu hava, bir Balkan Antantı kurulması düşüncesini daha da olgunlaştırmış ve Türkiye bu amacına ulaşmak için Balkan Devletleri ile yoğun bir diplomatik faaliyet yürütmeye başlamıştır (Gönlübol-Sar 1982: 103–111; Barlas 1999: 361–371; Yılmaz 2003: 22–23).

Türkiye Balkan Antantı'na giden yolda böylesine çaba gösterirken, revizyonist bir politika izleyen Bulgaristan'da Türk azınlığa karşı yıllardır sistematik bir şekilde yürütülen baskılar, 1930'lu yılların başında iyice artmış; Türk okulları ve dernekleri kapatılmaya başlanmıştır. Baskılar sonucunda ağırlığı 1930'dan sonra olmakla beraber 1923–1933 yıllarını kapsayan dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 101.507 Türk göç etmiştir. 1934'te Bulgaristan'da bir diktatörlük rejimin kurulmasıyla birlikte, başta Türkler ve Yahudiler olmak üzere tüm azınlıklar üzerinde daha yoğun bir baskı politikası uygulanmaya başlanmıştır (Uluyurt 2005: 230–231; Şimşir 2009: 163–164). Bu arada Bulgaristan'daki tüm bu gelişmeler Türkiye tarafından dikkatle izlenmiş; Türk hükûmeti, Bulgaristan'daki Türk azınlığa karşı izlenen politikaları ve Türk düşmanlığı yapan aşırı milliyetçi; faşist Bulgar derneklerini yakından takip etmiş, bu konuda Sofya'daki Büyükelçisinden sık sık raporlar almıştır (BCA 030.10.0.0/241.627.2, 30. 03. 1933; BCA 030.10.0.0/241.630.16, 11.07.1933; BCA 030.10.0.0/241.630.18, 15. 07. 1933; BCA 030.10.0.0.242/635.16, 13.09.1934; BCA 030.10.0.0/242.635.17, 13.09.1934; BCA 030.10.0.0/242.637.39, 02. 09. 1935). Dolayısıyla burada ele alınıp tartışılan Razgrad olayı bu dönemin ince ayar Balkan siyasetleri ve Türk-Bulgar ilişkileri zeminine de yerleştirilmiştir.

2. Vagon-Li Olayı

Vagon-Li Olayı, 22 Şubat 1933'te, Fransız Vagon-Li (Yataklı Vagonlar) Şirketi'nin Beyoğlu acentesinde memur olarak çalışan Naci Bey'in Türkçe konuştuğunu duyan Belçikalı müdür Jannoni'nin, şirkette resmî dilin Fransızca olduğunu söyleyip, Türk dilini küçümseyerek, Naci Bey'i azarlaması, kendisine para ve on beş gün işten uzaklaştırma cezası vermesi üzerine gelişmiştir. Olay, bu durumu duyan ve öğrenen Darülfünun ve diğer yüksek okullardan yüzlerce öğrencinin 25 Şubat'ta şirketin Beyoğlu acentesi önünde izinsiz ve şiddet içeren bir protesto gösterisi düzenlemesiyle

gerçekleşmiştir (*Cumhuriyet Ansiklopedisi* 2003: 211).[4]

Olayı büyük bir ihtimalle basından, "*Vagon-Li Şirketinde Çirkin Bir Hadise*", "*Türkçeyi İstemeyenin Türkiye'de Yeri Yoktur*", "*İki gün evvel Vagon-Li şirketinin Beyoğlu acantalığında millî haysiyetimize bihakkın tecavüz telâkki edilebilecek teessüfe şayan bir hâdise olmuştur*" (*Cumhuriyet* 24 Şubat 1933) şeklindeki başlık ve yorumlarla duymuş olan Darülfünun öğrencileri, kendi aralarında bir toplantı yapmak üzere hemen harekete geçmiştir. Müderris Tahir Bey[5] bir toplantının yapılacağı haberini almasına karşın bunu engelleyememiş, öğrenciler nasıl hareket edecekleri konusunda anlaşmışlar ve akşama kadar herhangi bir girişimde bulunmamışlardır. Ancak daha sonra Beyoğlu'nda taş bulamayacakları düşüncesiyle, üniversitenin arkasındaki arsadan gazete kâğıtlarına sararak taş toplamışlar ve saat 16.30'da dağınık olarak üçerli, beşerli gruplar hâlinde ve çeşitli ulaşım araçlarıyla Galatasaray ile Parmakkapı arasında toplanmaya başlamışlardır. Farklı yönlerden ve farklı araçlarla gelen öğrencilerin sayısı gittikçe artmaya başlamış, durumu sezen, Vagon-Li Şirketi çalışanları ile şirket müdürü Jannoni kepenklerini de kapattırarak şirketi terk etmişlerdir. Toplanan öğrencilerden birisi, duran bir tramvayın basamağına çıkarak ateşli bir konuşma yapmış ve konuşmasının sonunda "Türkiye'de Türk dili hâkimdir" demiştir. Henüz onun konuşması devam ederken, diğerleri ellerindeki taşları şirketin kepenklerine

---

[4] Gazetelerde yazdığına göre, olayın gelişimi şöyle olmuştur: Vagon-Li şirketi Beyoğlu şubesi müdürü Belçikalı M[ösyö] Boel başka bir göreve tayin edilmiş birkaç ay evvel yerine M[ösyö] Jannoni gelmiştir. Olay günü bir müşteri Vagon-Li şirketinde dört senedir çalışan Naci Bey adındaki kişiden, akşam için Ankara'ya birinci mevki bir yatak istemiştir. Beyoğlu şubesi için ayrılmış olan bütün yataklar satılmış olduğundan, Naci Bey Galata acentesini aramış ve orada boş yatak olup olmadığını sormuştur. O sırada Mösyö Jannoni de yakında bulunduğundan durumu görmüş, fakat Türkçe yapılan telefon konuşmasından hiçbir şey anlamadığı için sinirlenmiştir. Telefon konuşması bitince, Müdür Bey diğer memurlara dönmüş ve Fransızca olarak; "Bu memur nece arınıp duruyor, Türkçe mi, diye sorar", memurlar da "evet" derler. Bunun üzerine müdür, Naci Bey'e bağırarak: "Burada resmî dilin Fransızca olduğunu biliyor musunuz? Size kaç defa söylemeli? Size sopa ile mi hareket etmeli?" demiştir. Naci Bey de müdüre: "Ben Türk'üm, memleketimde resmî lisan Türkçedir. Hatta siz bile öğrenmelisiniz" demiştir. Bu cevaba çok sinirlenmiş olan Müdür Bey ise "Size on lira ceza veriyorum" demiştir. Naci Bey'in Fransızca olarak: "*Niye ceza vereceğim kabahatim nedir? Memleketimde Türkçe konuşmak hakkımdır*" demesi üzerine de Müdür Bey bağırarak "Sizi on beş gün için kovuyorum" demiş, Naci Bey de şapkasını alıp çıkmıştır. Bunun üzerine Naci Bey'in arkadaşları, müdüre gidip yaptığı hareketin doğru olmadığını söyleyerek, kararını geri alması için ricada bulunmuşlardır. Ancak müdür "*ya ben giderim, yahut ta o!*" diyerek, bu isteği geri çevirmiştir (*Cumhuriyet* 24 Şubat 1933; *Hakimiyeti Milliye* 26 Şubat 1933; İlmen 1999: 25–26).

[5] Müderris Tahir Bey, 15 Aralık 1930'da Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi'ni ziyareti sırasında kendisini karşılayanlar arasında yer almıştır. Ayrıca Atatürk'ün, Hukuk Fakültesi'nde öğrencilerin derslerini dinlemek amacıyla girdiği sınıflardan biri de Hukuk Fakültesi Reisi Müderris Tahir Bey'in o sırada ders verdiği sınıf olmuştur.

http://www.istanbul.edu.tr/iletisim/?int_Id=72&page=template-news/detail. (23.08.2009)

fırlatarak ve sopalarla saldırarak kepenkleri yere indirmişler, camlarını ve levhalarını kırmışlar, daha sonra da büroyu tahrip etmişlerdir. Bu sırada gençlerin hareketini görerek toplanan halk da bu durumu alkışlamıştır. Şirkete saldırdıkları sırada içerde Gazi'nin çerçeveli bir fotoğrafını bulan gençler, "Bu resim buraya layık değildir" sözleriyle fotoğrafı yanlarına almışlar ve Eminönü Halkevi'ne vermişlerdir. Daha sonra Karaköy'e yürüyen gençler, oradaki Vagon-Li acentesine de saldırarak, mağazayı tahrip edip, "Türklüğü tahkir edenler, Türkçe konuşmayanlar, bu memleketten kovulacaktır" diye bağırarak köprüye gelmişlerdir. Öğrenciler ardından *Milliyet*, *Vakit* ve *Cumhuriyet* gazeteleri önünde de gençliğin bu olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirmişler ve "Yaşasın gençlik, yaşasın Gazi" diye bağırmışlardır. Daha sonra *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerini ziyaret edip, Cumhuriyet gazetesi önünde "Sütunlarınızı, başmakalenizi güzellik müsabakalarına tahsis ediyorsunuz, gençliği hiç düşünmüyorsunuz" sözleriyle eleştiri dolu içlerini yüksek perdeden dökmüşlerdir. Cumhuriyet gazetesinde gençleri karşılayan *Türk İnkılâbına Bakışlar*'ın yazarı Peyami Safa da "Türk diline dil uzatanların, dilleri kurusun" diye cevap vererek protestocu öğrencileri desteklemiş, ateşli grubu yatıştırmaya çalışmıştır. Bu olaylara güvenlik güçleri müdahale etmişler, ancak gençlerin güvenlik güçlerine karşı direnç göstermesinden dolayı olayları önlemekte güçlük çekmişlerdir. Sonunda güvenlik güçleri otuz kadarını tutuklamış ve Galatasaray Karakolu'na götürmüştür. Bu defa da tutuklanan öğrencilerin arkadaşları direnmiş ve "Milli heyecana tercüman olan arkadaşlarımızın derhal serbest bırakılmasını istiyoruz" diyerek müdahalede bulunmuşlardır. Bunun üzerine Emniyet Müdürü, "Çocuklar, buradan dağılınız. Geliniz derdinizi bana anlatınız. Hepinizi dinleyeceğim" diyerek onları sakinleştirmiş ve tutuklanan öğrenciler saat 21.00'de serbest bırakılmışlardır. İlerleyen günlerde ise gençliğin bu tepkisi üzerine Vagon-Li Şirketi, Müdür Jannoni'ye işten el çektirtmiş ve yerine bir Türk müdür tayin etmiştir (*Cumhuriyet* 26, 27, 28 Şubat 1933; *Hakimiyeti Milliye* 26 Şubat 1933; *Akşam* 26, 27, 28 Şubat 1933, 2 Mart 1933; *Milliyet* 26, 27, 28 Şubat 1933, 2 Mart 1933; İlmen 1999: 26–27).

Tepkiler sadece İstanbul'da yapılan bu gösteriyle sınırlı kalmamış ülkenin başka yerlerinden de İstanbul'da eylem yapan gençlere destek gelmiştir. Polatlı Belediye Başkanı Baha Bey, "Polatlı gençliği İstanbul Darülfünun gençliğinin Türk diline ve Türk benliğine karşı gösterdiği yüksek hassasiyeti takdirle karşılar ve alkışlar" derken, Bursa'da Halkevi'nde bir toplantı yapılarak ateşli nutuklar söylenmiş, Gazi heykeli[6]

[6] 1920'li yılların sonu, ülkede Atatürk'ü konu alan ilk büyük heykellerin yapıldığı yıllar olmuştur. İstanbul Sarayburnu'na (1926), Ankara Ulus'a (1927), Taksim'e (1928) ve Samsun'a (1931) Atatürk heykelleri dikilmiştir; Ünder (2001: 143), Zürcher (2005: 253). Atatürk'e ait bu tür anıt ve heykeller zamanla herhangi bir konuda benzer bir düşünceye sahip pek çok insanı tek bir çatı altında toplayan bir anlam kazanmışlardır. Onun anıt ve heykelleri sadece yaşadığı dönemde değil ölümünden sonra da ulusal bayramlarda, mevcut durumdan şikâyetlenmelerde

önüne gidilerek marşlar okunmuş ve Halkevi'ne, MTTB'ye ve Gazi'ye bir telgraf çekilerek, İstanbul'daki protestonun desteklendiği belirtilmiştir (*Akşam* 27 Şubat 1933; *Cumhuriyet* 28 Şubat 1933). Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü de bir telgraf yayınlayarak İstanbul Darülfünun öğrencilerine desteğini duyurmuştur. Bu telgraf metinlerinde dile getirilen düşüncelerde, bir "ülkü birliği" içinde olan hem Bursa hem de Gazi Terbiye gençliğinin Cumhuriyet'in değerlerine sahip çıkılması konusunda nasıl birleştiklerini ve bunu nasıl bir görev olarak üstlendiklerini görmek mümkündür.[7]

Bu olay sadece protesto gösterilerine yol açmamış, öğrenciler ve yöneticiler üzerinde farklı bir takım etkileri de olmuştur. Öğrenciler dil konusuyla daha yakından ilgilenmeye karar vererek, İstanbul'da bulunan yabancı isimleri değiştirmeye çalışmak ve Türkçeyi hâkim kılmak amacıyla bir "Dil Mücadele Derneği"[8] kurmak konusunda aralarında konuşmuşlar ve yabancı isim taşıyan bir takım işletmelere mektuplar göndererek, işletmelerine Türkçe isim koymalarını istemişlerdir (*Cumhuriyet* 27–28 Şubat 1933; *Akşam* 1 Mart 1933). İzmir Belediyesi ise sokak satıcılarının Türkçe dışında bir başka dille bağırmalarını yasaklamış, bu konuda duyarsız davrananların, bu düzenlemeyi takip etmekle görevli memurlar da dahil olmak üzere şiddetli bir şekilde cezalandırılacağını belirtmiştir (*Akşam* 6 Mart 1933). Ortaya çıkan bu sonuçlara bakarak, içerdiği şiddet bir yana bırakılırsa, bu olayla, Türk dilinin önemi ve ona sahip çıkılması konusunda bir kamuoyu oluştuğunu ve toplumun bazı kesimlerinde bu konuda bir bilinçlenmenin yaşandığını söylemek mümkündür.

Vagon-Li Olayı'nı başından itibaren çok yakın bir şekilde takibe aldığı anlaşılan basında da bu konuyla ilgili olarak çeşitli yorumlar yapılmıştır. Basında genel olarak

---

ya da inanç tazeleme gibi benzeri olaylarda bir ziyaretgâh olmuştur.

[7] İki telgraf metnini karşılaştırma yapılabilmesi için aktarıyorum. İki telgrafta da esas olan gençliğin kendisini 'Türk İnkılâbı'nın neferleri' olduklarını vurgulamasıdır. Bursa'dan verilen tepkide yalnızca gençlik; öğrenciler yoktur, halk da vardır. Bursa gençliği burada ancak temsilîdir. Gazi Terbiyeliler de tepkilerinde önce kimlik vurgusu yaparlar fakat, nihaî olarak onlar aslında"Türk Gençliği"ni temsil ederler, onun adına konuşurlar. Bursa'dan çekilen telgrafta şunlar söylenmiştir: "Uğrunda hepimizin birer nefer gibi canla başla, çalıştığımız aziz Türk inkılâbına sıkılacak her yumruğu ezmek için bütün Bursa halkı gençliği ve talebesi her zaman hazırdır. İstanbul'da güzel türkçemize karşı yabancı bir şirketin saygısız mümessili tarafından yapılan tecavüze karşı gençliğin çok yerinde olarak gösterdiği heyecanı kutlular ve Bursa gençliğinin daima kendilerile birlikte olduğunu bu gece Halkevinde toplanan bizler heyecan ve saygılarımızla bildiririz." (*Cumhuriyet* 28 Şubat 1933). Gazi Terbiyelilerin telgraf metni de diğerine çok yakın bir coşkunlukta "uyarıcıdır"dır: "Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü gençleri İstanbul darülfünunu ve yüksek mektep talebesi kardeşlerinin dilimize karşı gösterilen terbiyesiz istihfafa yaptıkları şuurlu aksülâmele aynı heyecanla iştirak eder. Bilinmelidir ki Türk gençliği duygu dilek ve ülküde aynı hedefe doğru koşmaktadır" (*Akşam* 2 Mart 1933).

[8] Bir başka gazeteden anlaşıldığına göre, öğrenciler gerek duymadıklarından dolayı böyle bir dernek kurmamışlardır. (*Milliyet* 1 Mart 1933)

bu olayın, Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşürecek bir nitelikte olduğu ve kapitülasyonları kaldırmış, bağımsız bir devlette böyle bir hareket tarzının kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır (Nadi, *Cumhuriyet* 26 Şubat 1933).

Olayı sürekli olarak birinci sayfadan veren basın, gençliğin Vagon-Li Olayı nedeniyle yaptığı protesto gösterisini ise manşetlerine şöyle yansıtmıştır:

Cumhuriyet gazetesinin 26 Şubat ve 27 Şubat (1933) sayılarındaki manşetleri, "*Gençliğin Galeyanı!*", "*Fakülte ve yüksek mekteplere mensup yüzlerce genç dün Vagon-Li şirketi önünde büyük tezahürat yaptılar, kafile halinde şehri ve gazeteleri dolaştılar*", "*Direktörün hakaretine cevap!*", "*Gençler şirketin camlarını kırdılar ve oraya yakıştıramadıkları Gazi resmini alarak Halkevine götürdüler*", "*Talebe "Türkiye'de Türk dili hâkimdir!" seslerile sokakları dolaştılar ve İstanbul tarafında yerlerine dağıldılar*", "*Tevkif edilen genç yok!*", (*Cumhuriyet* 26, 27 Şubat 1933) şeklindedir. Olay gazetenin manşetlerinde bu ünlemlerle sahiplenilen gençliğin, şiddet de içeren bu 'galeyan'dan sorumlu tutulmamasını davanın haklılığıyla ve bundan duyulan zımnen bir memnuniyetle duyurulur. 26 Şubat tarihli sayısında *Hakimiyet-i Milliye* ve *Akşam* gazeteleri de hedef alınan nesneyi öne çıkararak "öz dil"e; "Türk dili"ne vurguyla, "*Öz Dil İçin*", "*Gençlerimiz Dün İstanbul'da Bir Nümayiş Yaptılar*" (*Hakimiyeti Milliye* 26 Şubat 1933) "*Türkiye'de Türk dili hâkimdir*", "*Darülfünun talebesi, direktörü Türk diline hakaret eden vagonli şirketinin binasını taşladılar*" (*Akşam* 26 Şubat 1933) manşetlere taşımıştır. *Milliyet* ise bu olayı, "*Talebe Vagon-Lit önünde bir nümayiş yaptı*", "*Gençlerin heyecan ve infialine sebep olan hadise nedir?*" (*Milliyet* 26 Şubat 1933) diyerek duyuracaktır.

Gazeteler söz birliği etmişcesine, bu olaydan dolayı Türkçeye hakaret edenleri kınarken, diğer taraftan da gençleri yaptıkları eylemin biçiminden dolayı eleştirmiştir. Ancak bu eleştirilerin dozu oldukça az olup, genellikle birer temenni boyutunda kalmıştır. *Cumhuriyet*'te "Kendi Kendimizi Tenkit" başlığı altında yazılan bir yazıda "kaş yaparken göz çıkarılmaması" gerektiği üzerinde durulmuş ve bunun bir yabancı düşmanlığına dönüştürülmesi tehlikesinden söz edilebilmiştir. (*Cumhuriyet* 28 Şubat 1933) Aynı gazetede yer alan konulu yazının kalemi Millî Mücadele yıllarından itibaren hep Atatürk'ün yanında yer almış olan Yunus Nadi'dir:

> "...Böyle hissiyatı galeyana getiren hadiselerde önüne geçilemeyen az çok şiddetli hareketleri mazur görmek istememekle ve asla teşvik cihetine gitmemekle beraber her şeyden evvel bunlara sebep olan ilk münasebetsizliği asıl mes'ele saymakta tereddüt etmeyiz. Türk memur Naci Bey'i Türkçe konuştuğundan dolayı azarlamaya ve cezalandırmaya kalkan müdür, yalnız memleketin mukadderatına hürmetsizlik değil, en basit medeni muaşeret kaidelerini bilmekten bile mahrum olduğunu göstermiştir. Bu dil hususunda, her yerde, her madde ve müessese için illa Türkçe diyecek bir taassupla hareket etmiyoruz, fakat hiç olmayacak yerde "Türkçe" olmaz dedikleri zaman, işte böyle ve zannederiz pek haklı olarak, tepemizin atmaması da mümkün olmaz... Dünkü nümayişler de dahil olduğu halde bu mes'elede asıl

> mes'uliyetin ilk harekete teveccüh etmekte bulunduğunu söylemeğe hacet bile yoktur. Hassasiyeti tahrik olunan bir insanın hareketinde ilk sebebiyetin her zaman birinci ehemmiyet derecesinde olacağı çok meydanda bir hakikattir..." (Nadi, *Cumhuriyet* 26 Şubat 1933)

Türk İnkılâbı'nın inanmış kalemlerinden Yunus Nadi'nin "dil hususunda, her yerde, her madde ve müessese için illa Türkçe diyecek bir taassupla hareket etmiyoruz" düşüncesi biz iyeliğinde metnin kilit cümlesi olsa da yazar "nerede Türkçe konuşulacağına kimin karar verdiğini ve vereceğini tepeden hatırlatmaktan geri durmamıştır. Yunus Nadi sanki kendisini tepki duyan gençlikle bir yerde, aynı yerde durarak onların diliyle konuşmuş; "tepemiz atabilir" uyarısını yapmıştır. Diğer gazeteler olayı bir de Darülfünun öğrencilerinin bakış açısıyla okuyucularına duyurmak istemiştir, bunu yaparken herhâlde "haklı davalarında" desteklenen ve fakat "cam-çerçeve de kırmaktan" geri durmayan öğrenci gençliğinin protestosunun yöneldiği dil meselesi öne çıkarılmıştır. 'Tepesi atan' öğrenciler içerden konuşturulmuş; onlardan kendilerini anlatmaları istenirken, kamuoyunda muhtemel bir "yanlış anlama" olmadan önlenmek istenmiştir. Görüşlerine müracaat edilen gençlerden, Hukuk Fakültesi öğrencisi Mazhar Bey "Türk gençliği, Türk Yurdunda, Türklüğe hürmet gösterilmesini istiyor"; Hukuk Fakültesi'nden Nusret Sadık Bey "Büyük Gazi'mizin açtığı Milli Dil Savaşı'nın, heyecanlı bir devresinde Türkçeyi tahkir edenlere karşı, gençlerin heyecanlı tezahüratını yerinde buluyorum. Gençlik bu hareketiyle millî vazifesini yapmıştır" (*Cumhuriyet* 27 Şubat 1933) derken; Edebiyat Fakültesi'nden Adnan Zahir Bey'le Meliha Hanım ise daha uzun konuşmuşlar ve şunları söylemişlerdir:

> "Hadise Türklüğe ve Türk lisanına tecavüzlerin gençlik tarafından, nasıl karşılanacağını, nasıl cezalandırılacağını çok iyi gösterdi. Bu hadise La Jeuness, Parisien, Gloria vesaire gibi isimler taşıyan müesseselere de ders olmalıdır. Türkiye'de yalnız Türkçenin, yalnız Türk kültürünün hâkim olmasını istiyoruz", (İlmen 1999: 28) "Milli hudutlar dâhilinde en küçük gayrımillî bir harekete tahammül göstermeyen gençlik bilhassa Türk'lüğe karşı yapılan en küçük hakaret karşısında coşacak bir vaziyette bulunmaktadır. Eğer bu hareketi hukukî esaslara aykırı bulanlar varsa yanılıyorlar. Onlara deriz ki: Heyecan ve halecanlar hayatî kaidelere sığmaz. Halecanların hususî bir mantığı ve şuuru vardır. Nitekim Fransa'da, Almanya'da hiçbir hukukçu talebe hareketlerini tenkit etmez ve edemez. Her hareket aynı sertlikteki mukabilini doğurmak zaruretindedir. Gazi'nin içimize akıttığı millî heyecanları bulaştırmalarına gene Gazi'nin kafalarımıza aşıladığı fikirlerle isyan ettik. Ana vatanda her şey milli Türk dilile ve yazısıile olacaktır. Türkçe olmıyan her şeyin akıbeti budur" (*Cumhuriyet* 27 Şubat 1933).

Öğrencilerle yapılan röportaj sırasında söylenenler, olayı bir başka boyuta taşımakta ve öğrencilerin bu protestoyu ne amaçla yaptıklarına da cevap

oluşturmaktadır. Buna göre, öğrenciler 'Gazi'nin kafalarımıza aşıladığı fikirlerle isyan ederken' dolayısıyla Cumhuriyet değerlerinin kendilerine yüklediği misyonu kusursuzca yerine getirdiklerinin savunusuyla, *millî* ve *gayrımillî* ayrımını açıkça yaparak *Türklük*'le ve *Türk dili*'ne eşdeğer atfetmişler, bu iki değerin aleyhine olduğuna inandıkları bir olayda bunu yapanları cezalandırmışlardır. 'Talebe hareketleri' içinde kendilerini sokağa taşıran bir olayda haklılıklarının cezayla karşılık bulmasını anlaşılmaz kabul ederken, Almanya'yı ve Fransa'yı referans vermeleri de kayda değerdir. Gençlerin 1932'den beri Türk dilinin önemini vurgulamak amacıyla uygulanan politikalardan etkilenmiş oldukları açıktır. Bu bağlamda, Türk diline yönelik olarak böylesine olumsuz bir tavrın ortaya çıkması, psikolojik olarak uzun süredir Türk diline sahip çıkılması konusunda bilinçlendirilmeye çalışılan gençliği harekete geçirmiştir demek mümkündür.

3. Razgrad Olayı

17 Nisan 1933'te, Bulgaristan'ın Razgrad kasabasında bir Türk mezarlığına Bulgarlar tarafından yapılmış olan saldırı ve sonrasında tepkisel olarak Türkiye'de yaşananlar iki ülke ilişkileri bağlamında da değerlendirilmeye değer bir içerikte 'Razgrad Hadisesi' (Olayı) olarak anılmıştır.

Dönemin basınından anlaşıldığına göre, 17 Nisan 1933'de Bulgaristan'ın Rusçuk vilâyetine bağlı (Nadi *Cumhuriyet* 20 Nisan 1933; *Cumhuriyet Ansiklopedisi* 2003: 209) Razgrad kasabasında bulunan bir Türk Mezarlığı, örgütlü iki yüz kişilik bir Bulgar topluluğu tarafından ağır bir şekilde tahrip edilmiştir. Olay, Bulgaristan'daki, Yahudilere ve diğer azınlıklara, yabancılara karşı kendini tanımlayan *Rodna Zaştita* (*Müdafaa-i Vatan*)[9] gibi ırkçı 'faşist' derneklerin kışkırtmasıyla meydana gelmiştir (*Cumhuriyet* 19 Nisan 1933). Saldırganlar, ellerinde kazma ve küreklerle gelmişler,

[9] Türkiye'nin Sofya Elçiliği'nden 11 Temmuz 1933 tarihli bir raporda bu dernekle ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir: "Bulgaristan'da dahili ve harici mesailde halkı terbiye etmek üzere siyasî fırkalar fevkinde kalmağı istihdaf eden (Rodna Zaştita-Müdafaai Vatan) isminde bir faşist teşekkül mevcuttur. İlk zamanlarda Bulgaristan'da komünizm ve çiftçi cereyanlarına karşı mücadele etmek için mücadele eden bu cemiyet Bulgaristan'daki teşekküller içinde en ziyade ecnebi ve Musevi düşmanlığı güdeni olup evvelce Avusturya (Heimwehr) teşkilatı ile tesisi rabıtaya meyyal iken daha sonraları Almanya'da Hitler hareketi başlamasiyle anın prensiplerinden ilham almağa ve anı taklide çalışmıştır. Bilhassa gençlik arasında mensubu fazla olan bu cemiyet vaktiyle (Zgovor) hükümeti zamanında bu hükümetin ihtilalci ve komünist addettiği gruplara karşı kullanmak için muavenet ve sahabet görmüş olmak sayesinde mühim bir surette inkişaf bulmuştu. O derecede ki cemiyet hükümetin zabıta teşkilatı arasına ve fabrika ve atelyelere varıncaya kadar ajanlarını dağıtmış ve (Bulgaristan Bulgarlarındır, Bulgaristan'da diğer milletlere hayat hakkı yoktur) prensibi üzerinde vatanperverane propagandalar icrasiyle menfî hisler eshabına da tehdidatta buluna gelmiştir..." (BCA 030.10.0.0/ 241 630 16, 11.07.1933)

(*Cumhuriyet* 19 Nisan 1933; *Milliyet* 18 Nisan 1933) mezarlığın etrafındaki tel örgüleri keserek içeriye girdikten sonra, mezar taşlarını yıkmış, bazı cenazelerin kemiklerini mezardan dışarı attıkları gibi, (*Cumhuriyet* 18 Nisan 1933) henüz yeni gömülmüş cenazeleri de mezarlarından çıkarmışlardır (*Cumhuriyet* 19 Nisan 1933). Bölgedeki Türk ahalisi ise olay karşısında büyük bir üzüntü duymuş ve korkuya kapılmakla birlikte tepkisini de göstermiş, Razgrad müftüsü, cemaat reisi ve halkın imzalarıyla, Bulgar bakanlarına, gazetelere ve parlamentoya olayı anlatan telgraflar çekmişlerdir (*Cumhuriyet* 18 Nisan 1933).

Bulgar makamları da Razgrad'ta meydana gelen bu olayı inkâr etmemiş, ancak olayın, Belediye'nin, Türk mezarlığının bulunduğu bir alanı park yerine dönüştürmek için istimlâk etmek istemesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Onlara göre, Türk halkı, belediyenin bu kararını iyi karşılamamış, zorluk çıkarmış ve bir "hakk-ı müktesep" kazanmak için tüm cenazelerini yeniden, yıllardır kullanmadıkları bu mezarlığa gömmeye başlamışlardır. Bu durumdan rahatsız olan bir takım "sporcu" Bulgar gençler de aslında Türk Mezarlığı hakkında 1929'da alınmış olunan istimlâk kararını uygulamayan belediyeyi protesto etmek için (*Hakimiyeti Milliye* 21 Nisan 1933) böyle bir girişimde bulunmuşlardır. Bulgar yetkilileri, olay sırasında cesetlerin ve kemiklerinin mezardan çıkarılarak dışarıya atıldığı haberinin de doğru olmadığını, sadece birkaç mezar taşının kırıldığını belirtmişlerdir. Bulgaristan başbakanı da konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada benzer şeyleri söylemiş suçluların yakalanması için emir verdiğini belirterek, bu olayın Türklerin dinî duygularına hakaret amacı taşımadığını dile getirmiştir (*Cumhuriyet* 20–21 Nisan 1933; *Akşam* 21 Nisan 1933, *Milliyet* 19 Nisan 1933).

Razgrad'ta yaşanan Türk mezarlığına saldırı olayının doğruluğu Bulgaristan'ın Ankara'daki büyükelçisi M[ösyö] Antonof tarafından da kabul edilmiş, büyükelçi bu tür olayları saklamanın anlamsızlığını belirtmiştir. Ancak olayları haber verirken ihtiyatlı olmanın ve abartının önüne geçilmesinin gerekliliğini de vurgulayarak, bu konuda Türk basınını uyarmıştır (*Cumhuriyet* 20 Nisan 1933). Büyükelçi de Bulgaristan'dan aldığı haberlere dayanarak, aynen yukarıda verilen haberlerin bir benzerini tekrar etmiş, olayın hükûmetin bilgisi dışında yapıldığını, bekçi kulübesinin yıkıldığı, tellerin kesildiği ve mezar taşlarının kırıldığı haberlerinin doğru olmasına karşın, cesetlerin ve kemiklerinin mezarlardan dışarıya atıldığı haberlerinin gerçeği yansıtmadığını, olaya karışanların da en fazla yirmi kişi olduğunu söylemiştir. Elçi kendisiyle yapılan görüşmede, olayın Bulgaristan'ın yürüttüğü iç ve dış politikaların bir sonucu olmadığını, mahallî bir olay olarak değerlendirilmesini ve bu olayın tüm Bulgar camiasına mâl edilmemesi gerektiğini belirterek, bu tür olayların bir daha yaşanmaması için hükûmet tarafından gereken önlemlerin alınacağını vurgulamıştır (*Cumhuriyet* 20 Nisan 1933).

Razgrad'daki saldırıya Bulgar basını da yoğun bir ilgi göstermiş ve olayı ilk anda

kamuoyuna, "*Ahaliyi Tahrik*", "*Gençlerin Bir Deliliği*", "*Türk ve Musevi köylülere karşı taarruzlar*" başlıklarını kullanarak aktarmıştır. Razgrad'daki saldırının varlığını kabul eden gazeteler, bu durumun Bulgaristan için iyi sonuçlar vermeyeceğine dikkat çekerek, hükûmeti önlem alması konusunda uyarmışlardır. Ancak aynı gazeteler bir süre sonra bir tavır değişikliği içine girerek, olayla ilgili haberleri farklı bir şekilde vermeye başlamışlar, birbirine zıt yorumlar yapmışlardır. Bazıları bir öz eleştiri yapıp bu olayın bir "*cinayet*" olduğunu, (*Cumhuriyet* 25 Nisan 1933; *Hakimiyeti Milliye*, *Milliyet* 21 Nisan 1933) Bulgaristan içindeki aşırı milliyetçi grupların ülkeye zarar verdiğini ve bunların kontrol edilmemesinin bir hata olduğunu söylerken, diğer bazıları ise olayın çok fazla abartıldığı görüşünü savunmuşlardır (*Cumhuriyet* 23, 26 Nisan 1933; *Hakimiyeti Milliye*, *Milliyet* 21 Nisan 1933). Ancak genelde, bu olayın sadece mezarlık alanının park yapılmak istenmesi ve Türklerin de buna direnmesinden dolayı ortaya çıktığını söylenmiş, Türklerin bu olay nedeniyle Bulgarlara düşmanlık göstermesinin yanlış olacağı üzerinde durulmuştur. Bunun dışında savunulan bir diğer görüş de saldırının çok büyütüldüğü, yıllardır Türkleri siyasî bir oluşum içinde bir araya getirmek için bir çabanın olduğu, bu olayın da bu nedenle kullanıldığı iddiasıdır (*Cumhuriyet* 21 Nisan 1933; *Akşam* 25 Nisan 1933).

Razgrad olayı üzerine, Bulgar basınının yorum ve değerlendirmelerini sütunlarına taşıyan Türk basını da çok kısa bir süre içinde yayın yapmaya başlamıştır. Basın, ilk anda sadece haberi vermekle kalmamış, bu konuda sert bir tepki de göstermiştir. *Cumhuriyet*, Cumhuriyet öncesine giderek "hafızayı" tazelemiş; Balkan Savaşı yıllarında Bulgarlar tarafından Türk mezarlarına karşı yapılan saldırıyı gösteren bir fotoğraf eşliğinde, "*Bir Türk mezarlığının Bulgarlar tarafından tahrip edildiğini gösteren bu eski resmin, Bulgar milletini dost ve kardeş bildiğimiz bu günlerde hiç beklemediğimiz hâdiselere bu derece uymasını, hayret veteessürle karşılayarak dercediyoruz*" (*Cumhuriyet* 18 Nisan 1933) diyerek ve "*Bulgaristan'da İnanılmayacak Bir Hâdise*", "*Bir Türk mezarlığı feci şekilde tahrip edildi*", "*200 Bulgar Razgrat Türk mezarlığının taşlarını kırdılar, mezardan kemikleri çıkarıp attılar*", (*Cumhuriyet*, *Milliyet* 18 Nisan 1933) başlıklarını kullanarak bu olayı kamuoyuna duyurmuştur. Diğer basın organları da olayı duyurmak için benzer bir üslup kullanıp, "*Hayretle karşılanılacak çirkin bir hadise*", "*Bulgaristanda bir Türk mezarlığı şeni bir tecavüze uğradı*", "*Ölülerden ne istiyorlar?*" gibi başlıklar atmışlardır.

Gazetelerde olay üzerine elbette yorumlar da yapılmış; ölülere saygı gösterilmesinin insanın doğasında olduğu söylendikten sonra, bunun bütün medenî milletlerin bir özelliği, en basit ifadeyle bir terbiye icabı olduğu belirtilmiştir. Vagon-Li olayında olduğu gibi, bir dizi yazıyla aynı Yunus Nadi Razgrad Olayı'nı köşesine taşımıştır. Nadi, bu olayın sadece Türklük açısından değil insanlık açısından da kabul edilemez olduğu üzerinde durarak, Türk-Bulgar dostluğuna da değindiği yazısında, Bulgar hükûmetinin bu konuyu çözmek için her şeyi yapacağına olan inancını belirtip

şunları söylemiştir:

> "Bulgaristan'ın Rusçuk vilâyetindeki Razgrad kasabası merkezinde Türk mezarlığına vuku bulmuş olan taarruz Türkiye'de hem teessürle, hem hayretle karşılanmıştır. Ölüm, insanların zayıf taraflarını teşkil eden esrarla dolu büyük bir tabiat hadisesi olduğı için beşeriyette mezarlara oldum olasıya korku ile karışık bir hürmet gösterilegeldiğini bilmeyen yoktur. Nihayet ölülere hürmet bütün bütün manasız bir şey de değildir. İnsanlığın yalnız fazileti değil, mahiyeti mezarlara intikal edenlerin maneviyetlerinin hayatta olanlar üzerinde devamı şeklinde tezahür eder. Yaşıyanlar ölmüşleri idame ederler. Ayni hakikat olan bu felsefeyi daha ziyade tavziha lüzum görmeyerek her milletin kendi ölülerine olan merbutiyetlerini hürmete lâyık en tabiî bir his olmak üzere ifade eder ve hiç milliyet mevzuu bahsolmaksızın alelıtlak ölüye karşı hürmetin de medeni bir hassa olduğunu ve en basit bir terbiye icabı bulunduğunu hatırlatırız. Bu sözlerimizle Razgard'daki Türk mezarlığına vuku bulmuş olan taarruzun bizde uyandırdığı teessür ve hayretin sebeplerini de anlatmış oluyoruz zannederiz." (Nadi, *Cumhuriyet* 20 Nisan 1933).

3.1. Gençliğin Tepkisi, Hükûmetin ve Basının Yaklaşımı

Razgrad Olayı, Türkiye'de, özellikle de üniversite gençliği üzerinde büyük bir üzüntüye neden olmuş, MTTB bu konuda görüşme yapmak üzere toplanma kararı almış, Birlik Başkanı Tevfik Bey ise "Bulgaristan'da vaki olan hâdiseden bütün talebe arkadaşlarımız müteessirdirler ve oradaki ırkdaşlarımızın kederlerine iştirak etmektedirler" şeklinde bir açıklama yapmıştır (*Cumhuriyet* 19 Nisan 1933).

Üniversite gençliği de olayı kınamak için, bir miting düzenleme isteğiyle MTTB'ye müracaat etmiş ve birlikte yasalar çerçevesinde bu konuda gerekenin yapılması için hazırlıklara başlanacağını bildirmiştir (*Cumhuriyet* 20 Nisan 1933). Burada birliğin yasalara uyulmak koşuluyla vurgusu dikkat çekicidir. Aynı yönde bir temenni bir gazetede de dile getirilmiş ve şunlar söylenmiştir: "Türk Talebe Birliği idare heyeti yarın toplanacak ve ağlebi ihtimal bu mesele ile meşgul olacaktır. Birliğin, talebenin heyecan ve teessürüne tercüman olarak kanunî yollar dâhilinde teşebbüsâtta bulunması beklenmektedir." (*Cumhuriyet* 19 Nisan 1933). Ancak olaylar beklenenin aksine gelişmiş ve bu konuda bir gösteriye izin verilmemesine karşın halkın da içinde bulunduğu kalabalık bir öğrenci grubu, 20 Nisan 1933'te İstanbul'da bir gösteri düzenlemiştir (*Cumhuriyet* 21 Nisan 1933). Olay şöyle gelişmiştir: MTTB valiliğe başvurarak bir miting yapmak için izin istemelerine karşın kendilerine izin verilmemiştir. Bunun üzerine üniversite ve lise öğrencileri ile halktan oluşan bir grup Bulgaristan Elçiliği önünde toplanmışlar, burada Birlik Başkanı Tevfik Bey (İleri) bir

konuşma yapmış ve olaydan dolayı duyulan üzüntüyü dile getirmiştir.[10] Ancak yapılan gösteri izinsiz olduğundan güvenlik güçleri bu gruba müdahale etmiş ve dağılmalarını sağlamıştır. Bu arada gruptan bazı kişiler ara sokaklardan dolaşarak bu defa Bulgar Mezarlığı'na gitmişler ve daha önceden buraya gelmiş olan bir başka gruba katılarak polisin engellemelerine karşın, Bulgar Mezarlığı'na bir çelenk koymuşlardır. Buradaki gösteri de güvenlik güçlerinin müdahalesi ile sona ermiş ve grup dağıtılmıştır. Ancak tekrar bir araya gelen gençler Taksim'e doğru yürüyüşe geçmek istemişler, bu defa güvenlik güçleri yasal olmayan bir gösteriye daha fazla izin veremeyeceklerini söyleyerek, grubu güç kullanarak dağıtmış ve içlerinden yaklaşık seksen kişiyi tutuklamıştır (*Cumhuriyet*, *Hakimiyeti Milliye*, *Akşam*, *Milliyet* 21 Nisan 1933). Tutuklanan gençler gece geç saatlere kadar, yasalara muhalefet, gösteriye sevk ve tahrik, polise hakaret ve darptan sorgulanmış, içlerinden yirmi üç kişi mahkemeye sevk edilirken diğerleri serbest bırakılmıştır (*Cumhuriyet* 21, 23 Nisan 1933; *Akşam* 21, 23 Nisan 1933; *Milliyet* 23 Nisan 1933). Mahkemeye sevk edilen gençlerin davası beş gün sonra sona ermiş, 25 Nisan'da tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmışlardır. (*Cumhuriyet*, *Akşam*, *Milliyet* 26 Nisan 1933) Yargılanmaları sürerken de Cumhuriyetin onuncu yılı dolayısıyla çıkarılan genel aftan yararlanmışlardır (*Cumhuriyet Ansiklopedisi* 2003: 209, 222).

Olaylar bu şekilde gelişirken, Cumhuriyet gazetesi yazı işleri müdürü Abidin Daver'e, merkezi Bulgaristan'da bulunan Vatan Muhafızı Derneği'nin[11] İstanbul'daki bir temsilcisi tarafından gönderildiği söylenen, İstanbul'dan postaya verilmiş bir mektup ulaşmıştır.[12] Gazetenin yayınladığı bu mektupta, Türklerle Bulgarların hiçbir

[10] MTTB Başkanı Tevfik Bey'in bir otomobil üzerine çıkarak yaptığı konuşma şu şekildedir: "Siz gençleri, Türk çocukları dünyada en temiz, en civanmert milletin çocuklarısınız. Gençler Türk milletine yaraşacak hareketi sizden bekleriz öyle değil mi? Kardeşlerim, siz milletin göz bebeğisiniz, siz kuvvetli ve kudretli oldukça bu millet ümit ve cesaretle yaşayacaktır. Arkadaşlar, hepimiz milletimizin acısını biliyoruz. Ben bugün üç defa ağladım. Bulgaristan'da iki yüz sırtlan Türk mezarlığını bastılar, dünyanın en temiz, en mübarek insanlarını çiğnediler, Türk anasının babasının mezarlarını yıktılar, biz bugün bütün Türk milletinin acılariyle harekete geçtik.." daha sonra Bulgar konsolosluğunu göstererek konuşmasına şöyle devam etmiştir: "Bulgar milleti, Bulgar milleti senden bir hareket daha bekliyorum, bize yapılan işlerin, senin namına yapılmadığını söyle, yahut ben yapıyorum de... Arkadaşlar taşkınlıkla hareket etmeyeceğiz, yapacağımız hareket temiz olacaktır. Buradan Bulgar mezarlığına gideceğiz, çelenk koyacağız. Ölüler daima hürmete layıktır, bunu onlara öğretelim" (*Hakimiyeti Milliye* 21 Nisan 1933). Tevfik İleri (1912-1961) bilindiği üzere Demokrat Parti'nin önde gelen isimlerinden olacaktır.

[11] Gazete de bu şekilde ifade edilmesine karşın, bu dernek yukarıda zikredilen *Rodna Zaştita* (Müdafaa-i Vatan) olmalıdır. Bkz. Dipnot 12.

[12] Bulgaristan'ın Osmanlı-Türk geçmişinin olumsuzlandığı, bu geçmişin "Türk boyunduruğu, esareti" şeklinde kalıplaşan bildik bir imgeye teslim olan, bu geçmişe kin duyan bir tonda kaleme alınmış mektupta şunlar yazılıdır: "20/4/ 933 ve 3214 numaralı nüshanızda (Hem nalına

zaman dost olamayacağı, aralarında tarihten gelen bir düşmanlığın söz konusu olduğu ve Razgrad olaylarının da hükûmetin bilgisi dâhilinde gerçekleştirildiği bilgisi verilmiş, Türklerin Bulgaristan'ı terk etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Gazetenin mektuba verdiği cevapta ise Bulgarların yıllardır uyguladıkları politikalar sonucunda ülkelerinde bir Türk düşmanlığı yarattıkları gerçeğinin herkes tarafından bilindiği belirtilmiş ve iki devlet arasındaki dostluğa asıl şu anda Balkanlar'da Türklerden başka dostu olmayan Bulgarların ihtiyacı olduğu söylenerek, zorla dost olunamayacağı, Türklerin dostluğunu kabul etmemelerinin Bulgarların bileceği bir iş olduğu vurgulanmıştır. Ancak yine de tedbirli davranılmış ve cevabın sonuna bütün Bulgar milletinin ve hükûmetinin bu mektubu gönderen kişiyle aynı düşüncelere sahip olup olmadıklarının bilinmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunun dışında geçmişi unutmanın da bir "zorunluluk" olduğu belirtilerek, eğer geçmişte dökülen kanlar hesap edilirse bu konuda Bulgarların hesap vermekte zorlanacağı da söylenmiştir. Verilen cevapta, iki milletin gençliğinin arasındaki farka da bir gönderme yapılarak, Bulgar gençliği mezar taşlarını yıkarken, saldırıyı protesto eden Türk gençlerinin ise Bulgar mezarlığına sadece çelenk koymakla yetinmiş olduğu belirtilmiştir (Daver, *Cumhuriyet* 22 Nisan 1933). Bir Bulgar tarafından gönderildiği söylenerek yayınlanan bu mektupta dile getirilen düşüncelere, başta Türkiye'de üniversitede okuyan Bulgar gençleri olmak üzere, diğer üniversite gençliği ve halk tepki göstermiştir (*Cumhuriyet*, 23 Nisan 1933).

İstanbul'daki olay üzerine Türk resmî makamları tarafından da bir açıklama yapılmış ve gösteriyi yapanlar sert bir şekilde eleştirilerek, bu gösteride "dış güçlerin rolü"ne -*yabancı tahrikât* ifadesi kullanılmıştır- vurgu yapılarak bu olayın hükûmetin izlediği siyasetle ilgisi olmadığı, onun iradesi dışında gerçekleştiği belirtilmiştir.[13]

---

hem mıhına) diye bir yazıda Gospodinlerin Türk'lere dost olup olmayacağını soruyorsunuz. Cevap: Siz bizi, yani Bulgar'ları kendinize dost addediyorsanız çok aldanıyorsunuz. Neden? Çünkü 500 sene babalarımız, dedelerimiz Türk boyunduruğu esareti altında yaşamıştır. Türk esaretine katlanmıştır. Onların çektikleri biz bütün gençlerin kalbinde kızıl kanla yazılıdır. Bizim Hiristo Botef, Haci Kiryako, Vasil Leviski, Stefan Karaca Loler, Karavalov gibi en aziz kahramanlarımızı telef ettiniz, astınız, kestiniz. Leviski'yi Lofça'da, Karaca'yı Kanlıdere'de, Botef'i Rusçuk'ta ve ilâh... astınız, öldürdünüz. Şimdiki Bulgar hükümeti ricali Türk'lere dostmuş. Kaç para eder! Bulgar milleti, Bulgar gençliği Türk'ün düşmanıdır. Mekteplerimizde, tiyatrolarımızda, içtimalarımızda bunu okuduk, bunu dinledik, bunu biliriz. Türk'lerin Bulgaristan'da yeri yoktur, başlarını alıp gitsinler. Mezarlıklarını park yapacağız! Mallarını kurtaracağız, gene onları kovacağız!... Bulgar hükümeti Türk'lere yaldızlı dosttur, bunu daha anlayamadınız mı? Bizim ne yaptığımızı hükümet bilir! Rodna Zaştita azalarından İstanbul'da Petrov." (*Cumhuriyet*, 22 Nisan 1933).

[13] Resmî makamlar gösteriler üzerine şu açıklamayı yapmıştır: "Fenalığa fenalıkla mukabele esasen doğru değildir. Türk gençliğinin asalet ve nezahetine şüphe yoktur. Gençliğimiz ne kadar nezih ve dikkatli olursa olsun aralarına bir takım yabancı emellere hizmet edebilecek ve ne oldukları belirsiz insanların karışabilmesi imkân ve ihtimalleri her zaman tevakkisi

Emniyet Müdürlüğü ise olayda birinci derecede sorumlu gördüğü ve tutuklananlar arasında üst düzey yöneticilerinin de bulunduğu MTTB'nin kapatılması için müracaatta bulunmuştur (*Cumhuriyet*, 22, 23 Nisan 1933). Bunun üzerine Birlik Kongre azaları da Başvekâlet'e, Maarif Vekâleti'ne ve Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtipliği'ne olayı anlatan ayrıntılı mektuplar yazmış, Atatürk'e bir telgraf çekmişlerdir. Burada, Gazi inkılâplarının hediye edildiği gençliğin Razgrad'taki Türk mezarlığına yönelik olarak yapılan saldırıya karşı gösterdiği tepkinin yanlış anlaşıldığını belirterek, gençliğin daima Gazi'nin yolunda olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Dâhiliye Vekâleti'ne de bir telgraf çekilerek, gençliğin bir oldu-bitti şeklinde yaptığı gösteride, kurum olarak Millî Türk Talebe Birliği'nin doğrudan bir rolü olmadığını söylenmiş ve kapatılmamaları ricasında bulunulmuştur (*Cumhuriyet* 23 Nisan 1933). MTTB'nin kapatılmaması için yaptığı mücadele bununla sınırlı kalmamış, olağanüstü bir kongre düzenleyerek yeni başkanlarını ve yönetim kurulu üyelerini seçmişler, (*Cumhuriyet* 26 Nisan 1933; *Akşam* 23, 26 Nisan 1933) bir beyannâme yayınlayarak 20 Nisan'da yapılan gösteri ile ilgilerinin olmadığını ilân etmişlerdir (*Cumhuriyet* 28 Nisan 1933). Bu arada kongreye bir telgraf çeken Atatürk, gençlere, milliyetçi düşüncelerle yetişmelerinin kendilerinin bir ideali olduğunu belirtmiş ve millî konularda "hükûmete güvenmeleri" gerektiğini söylemiştir. Ayrıca gençliğin yaptığı her faaliyette Cumhuriyet'in yasalarına uygun davranması gerektiği üzerinde de durmuş ve MTTB'yi yasalara uymaları konusunda uyarmıştır (*Cumhuriyet* 28 Nisan 1933).

MTTB üyeleri kongre sırasında, Razgrad Olayı'nı tekrar gündemlerine almışlardır. Görüşmeler sırasında, Futbol Federasyonu'ndan, bu olay nedeniyle iki ülke gençliğinin oldukça gergin olduğu bir dönem sonrasına denk gelen, Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılacak olan futbol maçının istenmeyen bir takım olayların yaşanabilme ihtimali nedeniyle iptalini istemişlerdir. Birlik, toplantı sırasında, Bulgar Talebe Birliği ile diğer Bulgar Talebe derneklerine de birer mektup gönderilerek, Razgrad Olayı nedeniyle üzüntülerinin bildirilmesine karar vermiştir (*Cumhuriyet* 28 Nisan 1933). Böylelikle karşı karşıya kaldığı kapatılma tehlikesine karşın, millî bir sorun olarak değerlendirip, sahip çıkmaya çalıştığı Razgrad Olayı'na yönelik ilgisini kaybetmemiş olduğunu göstermiştir. Gerçekte bu dönemin gençleri Cumhuriyet'in değerlerini ve Kemalizmi içselleştirmişler ve gençlik hareketleri çoğunlukla parti

(:çekinilmesi) lazım gelen bir nokta olarak bilinmelidir. Dünkü hâdiseyi ika (:yapma) edenlerin herhangi bir yabancı tahrikâtla hareketlerinden şüphelenilmektedir. Bu cihet zabıtaca da ehemmiyetle tahkik ve tamik edilmektedir. Bu gibi taşkın hareketler hiç şüphesiz hükümetin siyasetine tamamile muhaliftir. Filhakika gençliğin bu hassasiyeti nezih bir tecelli olmakla beraber her hususta ve her zaman uyanık ve pek hassas olan Cumhuriyet hükümetinin kararları haricindeki hareketler daima zararlı olur. Bunun için dünkü hâdiseyi teessüre değer buluyoruz. Hükümetin umumi siyasetine, memleketin sükûnuna ve kanuna mugayir bulunan bu kabil taşkın hareketlere ve inzibatsızlığa asla müsahama edilemez." (*Cumhuriyet* 21 Nisan 1933).

politikaları doğrultusunda yönlenmiştir. Ayrıca belirli bir eğitim almış olan bu kişiler vatana gönülden bağlıdırlar ve ülkenin gelişmesi için omuzlarına önemli bir görev düştüğü kanaatindedirler. Bu nedenle de "kendilerini ülke için feda etmeye" hazır bir ruh hâline sahiptirler. Dolayısıyla olay bu açıdan değerlendirildiğinde, üniversite gençliğinin Türkiye'yi ilgilendiren siyasî konularda bu kadar hassas olmasını anlamak zor değildir. Hükûmetin gençlere yönelik ilk başlardaki sert tavrı ise gençlerin bu olayı partinin belirlediği bir politika doğrultusunda değil de, kendi iradeleri ile yapmış olmalarından kaynaklanmış olmalıdır.

Razgrad olayına yönelik olarak gösterilen tepkiler sadece üniversite öğrencileri ile sınırlı kalmamış toplumun diğer farklı kesimlerinden de bir takım tepkiler gelmiştir. Örneğin, Türk millî takımı oyuncuları da "Türkün mezarını yıkan ölülerini tahkir ve tezyif eden bir memleket gençliğine dostça el uzatamayacaklarını" söyleyerek, yapılması önceden planlanmış olan Sofya'daki maça gitmek istemediklerini bildirmişlerdir (*Cumhuriyet* 20 Nisan 1933). Ancak bu talepleri kabul edilmemiş, Futbol Federasyonu tarafından bir duyuru yapılarak, maçın belirlenen tarihte oynanacağı bildirilmiştir (*Akşam* 24 Nisan 1933).

Olaya Adana'da görev yapan öğretmenler de tepki göstererek, hemen bir toplantı yapmış ve saldırıyı kınamak amacıyla Maarif Vekâleti'ne olaydan duydukları üzüntüyü belirten bir telgraf çekmişlerdir.[14]

İzmir'deki lise öğrencileri de bir protesto gösterisi yapmak için, Alsancak'ta Gazi heykeli önünde toplanmak istemişlerdir. Bu amaçla valiliğe bir izin dilekçesi veren gençlerin bu isteği de valilikçe geri çevrilmiştir. Bunun üzerine Halkevi'nde toplanan gençler, burada olayı kınayan nutuklar söylemişlerdir. Ancak bu eylemi izinsiz olarak yaptıklarından dolayı güvenlik güçleri tarafından dağıtılmışlardır. Onlar da valiye bir heyet göndererek, İstanbul'da tutuklanan arkadaşlarının serbest bırakılması için gerekli olan yerlere telgraf çekmek istediklerini söylemişlerdir. Vali ise onların bu taleplerini, gerekli olan telgrafı kendisinin çekeceğini söyleyerek yerine getirmeye çalışmış ve "Türk dünyasının bu işle alakadar olmamasına imkân bulunmadığını" söylemiştir. Alınan bu cevap üzerine gençler dağılmıştır (*Cumhuriyet*, *Akşam* 24 Nisan 1933).

Üniversitede okumak üzere Bulgaristan'dan İstanbul'a gelen Bulgaristanlı Türk öğrenciler de gazeteleri ziyaret ederek olaydan dolayı duydukları üzüntüyü dile getirmişler ve bir miting yapmak için validen izin istemişlerdir (*Hakimiyeti Milliye* 20

[14] Telgrafta şunlar yazılmıştır: "Bulgaristan'ın bir köşesindeki Türk kardeşlerimizin mezarlarına son günlerde Bulgar'lar tarafından yapılan hakaret, Adana muallimlerini derin nefret hislerile doldurmuştur. Irkdaşlarımızın en aziz hatıralarına karşı gösterilen bu saygısızlığı Adana muallimleri şiddetle protesto eder ve bu kötü hareketin gözlerden kaçmadığını hükümetimizin onlara anlatmasını istirham eder, derin teessürlerini bildirirler" (*Cumhuriyet* 24 Nisan 1933).

Nisan 1933; *Milliyet* 20 Nisan 1933). Bunun yanı sıra Bulgaristan'da bulunan Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti de Razgrad ve İstanbul'da yaşanan olaylar üzerine bir bildiri yayımlayarak, bu olayların Türk ve Bulgar devletleri arasındaki dostluk ilişkisini bozamayacağını belirtmiştir (*Hakimiyeti Milliye* 3 Mayıs 1933). Ayrıca İstanbul'da okuyan Bulgar öğrencilerden bir grup da aralarında bir toplantı yaparak, bu olaydan duydukları üzüntüyü dile getirmiş ve olayı protesto amacıyla Bulgar Başvekili'ne bir telgraf çekmeye karar vermişlerdir (*Milliyet* 20 Nisan 1933).

Bu olay TBMM gündemine de gelmiş, Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey Razgrad Olayı hakkında Hariciye Vekâleti'nden acil bilgi istemiştir. Ancak konu, görüşülmek üzere iki defa Meclisin gündemine gelmesine karşın soruyu soran Mazhar Müfit Bey Meclis toplantısına katılmadığı için bu konu Meclis'te görüşülememiş, (TBMM Zabıt Ceridesi 1933) bunun yerine Cumhuriyet Halk Fırkası grubunda görüşülmüştür. Hariciye Vekâleti Vekili olarak Şükrü Kaya Bey, Tevfik Rüştü Bey'in Bulgaristan'dan geçerken bu olay üzerine Bulgar Başvekili ile yaptığı görüşme hakkında partililere bilgi vermiş, partililer de hükûmetin bu konudaki tutumunu onaylamışlardır (*Milliyet* 26 Nisan 1933).

Türk hükûmeti ise bu olayın açıkça protesto edilmesinden rahatsızlık duymuş, bu amaçla yapılmak istenen gösterilerin hiç birine izin vermemiştir. Aslında her iki devlet de neredeyse ortak denebilecek bir yaklaşım göstermişlerdir. Bu olayın fazla büyütülmeden kapatılması yoluna gitmişler, aralarındaki ilişkilere zarar vermesini önlemeye yönelik soğukkanlı politik bir tavır sergilemişlerdir. Razgrad Olayı'yla ilgili olarak, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras)'ın Cenevre'ye giderken uğradığı ve Filibe'de görüştüğü Bulgaristan Başvekili ve aynı zamanda Hariciye Vekili M[ösyö]. Muşanof ile kendisinin konuyla ilgili olarak yaptıkları açıklamalar bu konuya ışık tutacak niteliktedir. Aras kendisine yöneltilen bir soru üzerine, "Hâdise halledilmiştir. Fakat bu vak'a gösteriyor ki: Her iki hükûmet kendi topraklarında komşu memleket aleyhine yapılan veya yapılması muhtemel olan propaganda ile mücadele etmek mecburiyetindedir." diyerek, iki ülke arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendirmeye çalışacağını belirtmiş, (*Akşam* 25 Nisan 1933; *Cumhuriyet* 26 Nisan 1933) Muşanof da gazetecilerle yaptığı bir röportaj sırasında, Razgrad Olayı'nı, Tevfik Rüştü Bey"le Filibe istasyonunda yaptığı konuşmadan sonra kapanmış olarak değerlendirdiğini söylemiştir. Muşanof Bulgar Meclisi'nde konuyla ilgili olarak yaptığı bir başka konuşmada ise "Şimdi bu hadise tasfiye olunmuştur. Türk ve Bulgar milletleri arasındaki samimi dostluk bu gibi hâdiselerle kararmaz. Maamafih böyle hâdiselere ileride mâni olmak lâzımdır" diyerek ülkesinin Türkiye'yle olan ilişkilerine verdiği önemi dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, *Hakimiyeti Milliye*, *Milliyet* 26 Nisan 1933). İki ülkenin birbirine karşı izlediği bu tedbirli siyaset bir süre daha devam etmiş, her ikisi de bu tür olayların ilişkilerin bozulmasına meydan vermemesi için titizlik göstermişlerdir. Örneğin, daha sonradan Bulgaristan'da hükûmete üye bir

milletvekilinin Yunanistan pazarında Bulgarların yerini Türklerin almasından dolayı, Türklere yönelik olarak "ahmak Anadolulular" tabirini kullanmış olmasına Türkiye'den gösterilen tepki üzerine, Bulgaristan Başvekili kendi milletvekilini oldukça ağır denebilecek sözlerle itham ederek, bu tür olaylara itibar edilmemesini istemiştir (BCA 030.10.0.0/241.630.18, 15. 7. 1933).[15]

Basın bu konuda hükûmetle benzer bir şekilde hareket etmiş, gazetelerde genelde gençliğin gösterdiği tepkiyi haklı gören bir yaklaşım benimsenmesine karşın, izinsiz bir gösteri düzenlemesinin sakıncalarına da değinilmiş ve Bulgaristan'la ilişkilerin bozulması ihtimalinden duyulan endişe satırlara yansıtılmıştır.

Cumhuriyet'te Yunus Nadi ilk yazısından beş gün sonraki 25 Nisan 1933 tarihli yazısında, Balkanlar'daki devletlerin kendi aralarında anlaşıp, oluşturacakları bir birliğin yararlarından söz edilmiş, hatta bunun bir zorunluluk olduğu dile getirilmiş, konu Bulgaristan'a da getirilerek, Razgrad'da Türklerin mezarlarına yönelik olarak yapılan saldırının böylesi bir birlikteliği engellememesi gereken, bir ayrıntı olduğu vurgulanmıştır (Nadi, *Cumhuriyet* 25 Nisan 1933). Resmî Türk dış politikası Balkanlar'da uyumun sağlanması için çaba harcarken bu olay bir "ayrıntı" olarak değerlendirilse bile *Cumhuriyet*'teki köşesine bu olayı "Razgrad Hadisesi ve Bulgaristan" başlığı ile bir dizi makale hâlinde yorumlayan ayrı Yunus Nadi, politik bir üslûpla da olsa Bulgarları Türk düşmanlığı ile suçladığı gibi, Bulgar hükûmetini de basiretsiz olmakla itham etmiş ve Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı yapılan saldırıların, Bulgar hükûmetleri tarafından yıllardır sistematik olarak sürdürülen Türk düşmanlığı politikalarının bir sonucu olduğunu söylemekten çekinmemiştir. Yunus Nadi son yazısından dört gün sonra kaleme aldığı yazısında (29 Nisan 1933), Bulgarların Türklere yönelik olarak yaptığı saldırıların sadece Razgrad Olayı'yla sınırlı kalmadığını, bunun sürekli ve sistematik bir şekilde devam eden bir hareket olduğunu belirtip bu konuda bir takım örnekler verdikten sonra şunları söylemiştir:

> " ... Bunlar şöylece kalbur üstüne gelen işler... Bütün bunlara rağmen Türk-Bulgar dostluğu!... Zannederiz ki tezat ve tenakuzda gülünç olacak kadar ileri giden fazla ve kupkuru bir iddia karşısında bulunmaklığımızdan korkmağa hakkımız vardır. Yakından tanıdığımız Gospodin Muşanof'un Bulgaristan menfaati için Türk dostluğuna atfettiği ehemmiyetteki samimiyete inanmamazlık etmek istemiyoruz. Onun samimi iddialarına rağmen Bulgaristan'ın iç yüzünde kaynayan ve zaman zaman patlak veren-haydi kelimesini söyleyiverelim, gitsin- Türk düşmanlığından bir mana

[15] Türk elçiliğinin yaptığı başvuru üzerine Başvekil Muşanof şöyle cevap vermiştir: "...Bir adamın şaşkın demesiyle bütün bir millet şaşkın olmaz ve Bulgarlar için bunu Türkiye'de söyleseler ben ehemmiyet vermem. Esasen o adam bir şairdir, hatta delidir. O öyle birisidir ki on gün sonra ilk yazdığını unutur ve tamamen aksini yazabilir. Hitler için de ağır şeyler söylediler. Bu izahattan sonra manasız söze ehemmiyet vermemenizi rica ederim efendim..."

> anlıyamıyoruz, ve zaman oluyor ki Gospodin Muşanof'un kendi arkasında oynanan bu oyunlara hâkim olacak kadar kuvvetli bir vaziyette bulunup bulunmadığından bile şüphelere düşüyoruz. Bize öyle geliyor ki hâlâ hükümeti mi, yoksa komitaları mı daha kuvvetli olduğu bilinmeyen bir memlekettir..." (Nadi, *Cumhuriyet* 29 Nisan 1933)

Akşam gazetesinde konuyu Türk-Bulgar ilişkileri noktasından sıcağı sıcağına yorumlayan Necmettin Sadık (Sadak) Razgrad ve İstanbul'da yaşanan olayların iki ülkenin dostluğunu zedelememesi gerektiğini belirterek, devletin dış politikasını destekleyici söylemini yazısına hakim kılmıştır:

> "...dünkü nümayişin, iki devlet arasındaki dostluğu –bizim tarafımızdan- müteessir edebilecek hiçbir hadiseye meydan vermeden cereyan etmiş olmasından çok memnunuz. Fakat, kabul etmek lazımdır ki, Bulgaristan'daki mezarlık hadisesi iki memleketin dostluk münasebatını ihlâl etmemelidir, ve edemez. Gayri mesul fertlerin cürümler işlemesi, her yerde ve her zaman mümkündür. Her cürmün önüne geçmek insan kudreti haricindedir. Elverir ki, mesul makamlar bu hücumlara karşı derhal hassasiyet ve aksülâmel kabiliyeti göstererek harekete geçsinler teessürlerini filiyat ile izhar etsinler..." (Sadık, *Akşam* 22 Nisan 1933)

Milliyet gazetesinin ünlü dış politika yazarı, aynı zamanda yazı işleri müdürlüğü de yapmış olan, hariciyeci kimliğiyle de bilinen Ahmet Şükrü Esmer'in kaleminden çıkan yazısında da Türk-Bulgar dostluğunun her iki tarafın da yararına olduğu ve bunu bozacak eylemlerden kaçınılması gerektiğini belirterek "*Razgrad hâdisesine, Kırcali vakasına şu veya bu meseleye rağmen, biz, Türk Bulgar dostluğuna inanırız. Bulgarların da Türklerle dostluğu milli bir siyaset olarak kabul ettiklerine kaniiz. Çünkü bu, her iki tarafın da menfaatlerine uygun bir siyasettir. Türk-Bulgar dostluğu harp sonrası beynelmilel hayatının bir ananesi halini aldı.*" yönünde görüşlerini ifade etmiştir (Esmer, *Milliyet* 22 Nisan 1933).

Bu konuda benzer bir yaklaşım da Bulgaristan'da yayınlanan bir gazete tarafından sergilenmiştir. Razgrad'da meydana gelen olayı bir "cinayet" olarak nitelendiren gazete, bazı Bulgar milliyetçilerini bu taşkın hareketlerinden dolayı eleştirdiği gibi, bunu önlemekte yetersiz kalan mahallî yönetimi de suçlamış, bu olayın Türk-Bulgar dostluğunu bozamayacağını söylemiştir (*Cumhuriyet* 25 Nisan 1933).

Hükûmetlerin ve basının sorunu bir krize dönüştürmeden çözmek amacıyla benimsedikleri bu soğukkanlı tutuma karşın, hem Bulgar hem de Türk basınında çok sık olmamakla birlikte zaman zaman birbirlerine karşı sert ifadelerde bulunan yazılar da çıkmış, geçmişte yaşanan olaylar gündeme getirilerek, karşılıklı suçlamalarda bulunulmuştur. Dolayısıyla hükûmetlerin birbirlerine karşı açıktan söyleyemediklerini onlar birbirlerine söylemekten çekinmemişlerdir. Örneğin daha öncede belirtildiği gibi Bulgar gazeteleri zaman zaman bu olay karşısında tutarsız davranışlar

gösterip, Türkleri suçlama yoluna giderken, Türkiye'de de bazı köşe yazarları başlardaki temkinli üslubu bir kenara bırakarak Bulgarlara ve Bulgar hükûmetine karşı oldukça ağır yazılar yazmışlardır. Basının hükûmetlerin belirlediği politikalar dışına çıkmasının pek beklenmediği bir dönemde gazetelerde yer alan bu karşılıklı atışmaların, gerçekte iki hükûmet arasında basın aracılığıyla yapılmış, gayrı resmî bir söz düellosu olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bunların dışında izinsiz bir protesto gösterisi düzenleyen gençlere yönelik olarak hükûmetin ilk başlarda gösterdiği sert denebilecek tepkinin en önemli nedeninin, bu tepkinin hükûmetin iradesi dışında yapılmış olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bunun bir diğer nedeninin de Şubat 1933'te gerçekleşen Vagon-Li Olayı olduğu ileri sürülebilir. Çünkü bu olayda da gençler izinsiz bir gösteri yapmış ve protesto gösterisini taşlı, sopalı bir saldırıya dönüştürmüşlerdir. Ancak bundan dolayı hiç biri tutuklanmamış, gençlere herhangi bir sorumluluk yüklenmemiştir. Bu nedenle artık gençlerin "haddini aşmış" oldukları düşünülmüş olacak ki Razgrad Olayı'nda daha sert davranılmış, iş gençlerin tutuklanmasına ve mahkemeye sevkedilmelerine kadar götürülmüştür. Bu durumu basının tavrında da görmek mümkündür. Vagon-Li Olayı'nda gençlerin yaptığı taşkınlığı çok fazla eleştirmeyen, hatta onaylayan basın, Razgrad meselesinde gençleri izinsiz bir gösteri yapmalarından dolayı daha fazla eleştirmiş, bunu Türkiye'yi büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakabilecek bir eylem olarak yorumlamış, gençler ne kadar haklı da olsa bu tür bir eylem biçiminin yanlış olduğunu vurgulamışlardır. Basının bu tutumu da eğer hükûmetten bu yönde bir istek gelmediyse, Vagon-Li Olayı tecrübesinden kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü büyük bir ihtimalle, gençlere yaptıkları taşkınlıklardan dolayı fazla ses çıkarılmaması durumunda, kontrolden çıkıp, artık ülke politikalarına zarar verici bir hâle gelmelerinden endişe duyulmuştur.

4. Sonuç

1933 yılında gerçekleşen bu iki olay karşısında gençliğin gösterdiği tepki, her şeyden önce gençliğin doğal bir refleksi olarak algılanabilir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti, devletin kuruluşunda gençliğine Cumhuriyeti korumak gibi bir görev vermiştir. Dolayısıyla gençlik de bu görevini yerine getirdiği inancıyla hareket etmiş, Cumhuriyet rejiminin kazanımlarının kendisi için bir temel tercih sorunu olduğunu yaptığı bu eylemlerle göstermiştir. Vagon-Li Olayı sonrası kendileriyle bu konuyla ilgili olarak görüşme yapılan gençlerin söyledikleri ve gençliğin olaylar sırasında Atatürk'e yönelik tutumları da bu düşünceyi doğrular niteliktedir.

Vagon-Li Olayı devletin millî karakterinin neye dayandığı ve dayanması gerektiği konusunun önem kazandığı, dilde sadeleşme çabalarının oldukça yoğunlaştığı ve Türk diline sahip çıkılması için tüm topluma bir bilinç kazandırılmaya

çalışıldığı bir dönemde meydana gelmiştir. Bu nedenle, bu olayı içeride yaşanan bu gelişmenin dışında değil, onun bir sonucu olarak değerlendirmek daha doğru olur. Bunun dışında gençliğin Vagon-Li Olayı'ndaki tepkisini milliyetçilik düşüncesiyle de açıklamak mümkündür. Çünkü dil konusu milliyetçilik düşüncesini de içinde barındırır ve millî duygulara hitap eden bir konudur. Milliyetçilik duygularının çok yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, gençliğin bu duygunun da etkisiyle, böylesine bir tepki verdiği söylenebilir.

Cumhuriyet tarihinin erken dönemlerinde, 1933 yılında Türk gençliğinin tepki gösterdiği iki olaydan biri olan ve uzun süre ülkede gündemi meşgul eden, Türk-Bulgar ilişkileri bağlamına olduğu kadar, Balkan Paktı arifesinde ince siyasetlere de dokunabilecek seviyedeki Razgrad Olayı, bir yönüyle her iki ülkenin dış politikalarındaki önceliklerinin, iç politikaya etkisinin görüldüğü bir olay özelliği de taşımaktadır. İki savaş arası dönemin o günkü koşullarının bir araya getirmeye zorladığı ve hükûmetlerin de bu yönde düşünüp, politikalar üretmeye çalıştığı bir sırada böyle bir olayın yaşanması her iki devlet için de istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle her iki hükûmet de soğukkanlı davranmaya çalışıp, bazı gerçekleri yok sayarak zorunluluktan kaynaklanan bir dostluk havası sergilemeye çalışmış, kamuoylarının göstermeye çalıştıkları tepkileri önlemeye, onları bir biçimde sakinleştirip, bu olayın çok fazla büyütülmemesi çabası içine girmişlerdir. Ancak bu görüş, Türk hükûmetinin bu olayı görmezden geldiği şeklinde de yorumlanamaz. Burada ifade edilmeye çalışılan konunun kamuoyuna mâl edilmeden, iki ülke ilişkilerine zarar vermeden diplomatik yollarla çözümlenmeye çalışılmasının istenmiş olmasıdır. Nitekim Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in bu konuyu Bulgaristan başbakanı ile görüşmüş olması Türk hükûmetinin bu olayın üzerine eğildiğini ve sorguladığını göstermesi açısından önemlidir. Fakat şurasını da gözden uzak tutmamak gerekir ki her iki hükûmetin de siyasî ilişkilerini bozmamak adına yaptıkları tüm bu çabalara ve basında, resmî açıklamalarda Razgrad'da yaşanan saldırının safhaları ile ilgili olarak farklı bir takım bilgiler verilmesine karşın, Bulgaristan'ın Razgrad kasabasında yaşayan Türklerin mezarlarına yönelik olarak bir saldırı yapıldığı gerçektir ve buradan yola çıkarak Bulgaristan'da yaşayan Türkler üzerinde bir baskı politikası uygulandığını söylemek mümkündür. Tüm bunların dışında her iki olaya da o dönemin iç ve dış koşulları göz önüne alınarak bakıldığında dünya konjonktürü gereği sınırlarının hemen dışında bir güvenlik ağı oluşturmak isteyen ve bu nedenle de komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmek durumunda olan Türkiye'nin, Razgrad Olayı sırasında daha farklı bir tutum içine girmesi pek mümkün görünmemektedir.

Bu olay, devletlerin uzun bir süre, sistematik bir şekilde uyguladıkları bir takım politikalarının sonuçlarının siyasî konjonktür değiştiğinde o ülke için nasıl başa çıkılması zor bir soruna dönüştüğünü göstermesi açısından da önemli bir örnek

olarak kabul edilebilir. Nitekim yıllardır ülkesinde Türk düşmanlığı politikasını sistematik bir biçimde uygulayan Bulgaristan, bunun sonucunda ortaya çıkan bir takım olumsuzlukları istese de önleyememiş, olayların kontrolünü kaybetmiştir.

Bu olaylar sırasında basın her iki olaya da sütunlarında oldukça geniş yer vermiş ve ilgisiz kalmamıştır. Basın bu iki olaya yönelik olarak birbirinden farklı bir tutum takınmış gibi gözükse de aslında Razgrad Olayı'nda gençlerin tepki biçimini eleştirmesine karşın, her iki olayda da gençleri onaylamış ve desteklemiştir.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA, Ankara] Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı (1920-1952) [Fon.Kod. 030.10.0.0]

BCA 030. 10.0.0/ 241.627.2, 30. 03. 1933.
BCA 030. 10.0.0/ 241.630.16, 11.07.1933.
BCA 030. 10.0.0/ 241.630.18, 15. 07. 1933.
BCA 030. 10.0.0/ 242.635 16, 13.09.1934.
BCA 030. 10.0.0/ 242.635 17, 13.09.1934.
BCA 030. 10.0.0/ 242.637.39, 02. 09. 1935.

Kaynaklar

Akşam (1933) 26, 27, 28 Şubat; 1, 2, 6 Mart; 21, 22, 23, 24, 25, 26 Nisan.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1991) Cilt IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BARLAS D. (1999) Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası. *Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 361-372.

Cumhuriyet (1933) 24, 26, 27, 28 Şubat; 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30 Nisan.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (2003) 1923–1940, Cilt I, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÇAVDAR T. (1983) Cumhuriyet Döneminde Gençlik. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.

DAVER Abidin (1933) İşte Bulgar Dostluğu! *Cumhuriyet*, 22 Nisan.

DEVELLİOĞLU F. (1982) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 5. baskı, Ankara.

DUMAN D., S. YORGANCILAR (2008) *Türkçülükten İslâmcılığa Milli Türk Talebe Birliği*. Ankara: Vadi Yayınları.

DUMAN D. (1999) Yeniden 'Yerli Malı'. *Toplumsal Tarih*, Sayı 63, Mart.

DUMAN D. (1997) 1930'larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: 'Yaşasın Yerli Malı Yaşasın Kumbara'. *Toplumsal Tarih*, Sayı 40, Nisan.

ESMER Ahmet Şükrü (1933) Nümayiş Hadisesi. *Milliyet*, 22 Nisan.

GOLOĞLU Mahmut (2009) *Tek Partili Cumhuriyet (1931–1938)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları,

GÖNLÜBOL Mehmet, SAR Cem (1982) *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–197).* 5. Baskı, Ankara.

Hakimiyeti Milliye (1933) 26 Şubat; 20, 21, 26 Nisan; 3 Mayıs.

http://www.istanbul.edu.tr/iletisim/?int_Id=72&page=template-news/detail. (23.08.2009)

http://www.mttb.org.tr/sayfa.asp?id=1 (23.08.2009)

İLMEN V. (1999) Vagon-Li (Yataklı Vagonlar) Olayı. *Tarih ve Toplum*, Cilt 32, Sayı 189, Eylül.

LÜKÜSLÜ D. (2009) *Türkiye'de Gençlik Miti 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul.

Milliyet (1933) 26, 27, 28 Şubat; 1, 2 Mart, 18, 19, 20, 21, 22, 26 Nisan.

NADİ Yunus (1933) Balkan'lılar Kendi Aralarında. *Cumhuriyet*, 25 Nisan.

NADİ Yunus (1933) Bulgaristan'da Bir Türk Mezarlığına Taarruz Hâdisesi. *Cumhuriyet*, 20 Nisan.

NADİ Yunus (1933) Razgrad Hâdisesi ve Bulgaristan II. *Cumhuriyet*, 29 Nisan.

NADİ Yunus (1933) Razgrad Hâdisesi ve Bulgaristan III. *Cumhuriyet*, 30 Nisan.

NADİ Yunus (1933) Yataklı Vagonlar İdaresindeki Hâdise. *Cumhuriyet*, 26 Şubat.

SADIK Necmettin (1933) Türk-Bulgar Münesabatı. *Akşam*, 22 Nisan.

ŞAHİN M. (1992) Darülfünun Talebe Cemiyeti Önderliğinde Gerçekleştirilen Bir Öğrenci Hareketi Örneği. *Tarih ve Toplum*, Sayı 107, Kasım.

ŞİMŞEK S. (2002) *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932–1951*. İstanbul.

ŞİMŞİR B. (2009) *Bulgaristan Türkleri (1878–2008)*. 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4 Cilt: 14 İçtima: 2, 29/ 04/1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4 Cilt: 15 İçtima: 2, 1933.

ULUYURT M. (2005) Bulgaristan Siyasi Yaşamının Yeni Aktörleri: Türkler. *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, Der. Bekir GÜNAY, İstanbul.

ÜNDER H. (2001) Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 138–155.

YILMAZ M. (2003) Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Nitelikleri. *2023*, Ekim, Sayı 30.

ZÜRCHER E. Z. (2005) *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türk Tarihinde Geçiş Dönemi (1908–1928)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Hakan Uzun

Yrd.Doç.Dr., Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim dalı öğretim üyesidir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi yoğunlaştığı araştırma alanıdır.

Adres: Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi, P.K. 40100, Kırşehir.

Tel: 0386 212 62 40; E-posta: huzun@ahievran.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 21 Ağustos 2009

Düzeltme için gönderildiği tarih: 30 Ağustos 2009

Düzeltmeden sonra kabul edildiği tarih: 10 Eylül 2009

E-yayın tarihi: 29 Eylül 2009

Çıktı sayfa sayısı: 25

Kaynak sayısı: 41